

УДК 2-534.4:27-584.5):008

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2024-109-2-97-107>

РОЛЬ «МОЛИТВИ ЗА УКРАЇНУ» («БОЖЕ ВЕЛИКИЙ, ЄДИНИЙ») М. ЛИСЕНКА У ФОРМУВАННІ МОРАЛЬНО-ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ДІТЕЙ І МОЛОДІ

Л. Г. Кудрик

ORCID 0000-0002-6668-085X

Г.-М. Ю. Сурмяк

ORCID 0009-0002-4992-8312

У статті розкрито актуальність «Молитви за Україну» М. Лисенка та її виховне значення. Показано, що духовність є ціннісною основою національного світогляду українців, і її формуванню має бути підпорядкований весь освітній процес сучасного навчального закладу. Обґрунтовано необхідність духовно-морального виховання дітей і молоді на культурних надбаннях українського народу. Показано роль «Молитви» («Боже великий, єдиний») М. Лисенка у національно-патріотичному вихованні, у формуванні моральної особистості. Розкрито історію створення духовного гімну України і необхідність його популяризації в сучасній школі.

Обґрунтовано думку про відображення у творі «Молитва за Україну» національних особливостей української музики, відтворення в ньому молитовного духу побожних пісень українського народу, що відрізняється світлим, життєрадісним колоритом, теплими, оптимістичними інтонаціями та щирою релігійністю.

У часи горя й неволі М. Лисенко підніс український народ до усвідомлення своєї людської гідності і національної вартості. І сьогодні, в час війни за саме існування українського народу і його свободу, цей твір, як ніколи, актуальний. Виконання «Молитви» укріплює у юних українців волю до перемоги добра над злом, світла над темрявою; плекає віру у прекрасне майбутнє береженої Богом української землі, любов до свого народу і його духовної культури, міць духу і бажання вчитися і працювати на благо своєї вільної, незалежної держави.

Ключові слова: морально-духовні цінності, духовність, моральність, духовний розвиток особистості, освітній процес, українська культура, духовно-моральне виховання, діти і молодь,

М. Лисенко, релігійна музика, твір «Молитва за Україну» («Боже великий, єдиний»).

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Завдання формування духовно-моральних цінностей дітей і молоді особливо гостро постає в кризові історичні періоди. Сьогодні, у час повномасштабного вторгнення споконвічного ворога і війни на знищення українського народу, коли загострюється екзистенційна проблема нашого виживання як держави і нації, зрештою, фізичного виживання українців в умовах російського геноциду, особливо складно зберегти позитивне налаштування і психічну рівновагу дітям і молоді. Важлива роль у такому контексті відводиться музичному мистецтву, яке має неабиякий потенціал щодо розвитку оптимістичного світосприйняття, волі до життя, покращення психоемоційного стану людини, плекання духу незламності і свободи, формування духовно-моральних цінностей, що є ядром здорової сильної особистості і нездоланності народу.

У Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України (Наказ Міністерства освіти і науки України від 06 червня 2022 року № 527) духовно-моральне виховання визнано одним із основних напрямів національно-патріотичного виховання, що відповідає нагальним вимогам і викликам сучасності, закладає підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь, спирається на ідеї патріотизму, поваги до цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій. Одним з індикаторів ефективності національно-патріотичного виховання в системі освіти України, зокрема, визнано підвищення серед здобувачів освіти рівня знань про видатних особистостей українського державотворення, зокрема визначних українських учених, педагогів, провідних діячів культури, мистецтв, духовних провідників українського народу (Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, 2022). Саме такою яскравою, знаковою особистістю в духовній культурі України є М. В. Лисенко.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Основи духовності і духовного виховання стали предметом осмислення філософів (Г. Сковороди, П. Юркевича, І. Огієнка, О. Бердника та ін.). Тема духовно-морального виховання дітей і молоді є наріжною також у працях відомих українських педагогів Г. Ващенко, С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського. Сучасні дослідники (А. Богущ, О. Вишневський, О. Сухомлинська, І. Бех, Е. Помиткін, М. Боришевський, С. Кримський,

А. Алексєенко, Г. Горак, А. Васильчук, Т. Тюрїна та ін.) вивчають шляхи формування цїнностей, духовного досвїду особистостї у процесї виховання. Чимало науковцїв розглядали питання формування духовно-моральних цїнностей засобами мистецтва. Аналіз творчої спадщини М. Лисенка та її виховного значення здїйснювали О. Пчїлка, Р. Пилипчук, М. Старицький, Ф. Колєсса, М. Грінченко, В. Косенко, Т. Булат, В. Дяченко, І. Франко, М. Грушевський, В. Антонович, М. Драгоманов, Л. Архімович, М. Гордїйчук, М. Загайкевич, Л. Корній, Н. Костюк, С. Людкевич, Р. Скорульська, Ф. Шешко та ін. Проте проблема виховної ролї «Молитви за Україну» М. Лисенка у формуванні духовно-моральних цїнностей особистостї недостатньо дослїджена.

Мета статтї – показати значення «Молитви за Україну» М. Лисенка у формуванні духовно-моральних цїнностей дїтей і молодї на сучасному складному етапі розвитку українського суспїльства.

Виклад основного матерїалу дослїдження з обґрунтуванням отриманих наукових результатїв. Наш багатостраждальний народ завжди прагнув свободи та незалежностї. Українські видатні мислителї, педагоги, композитори, письменники, поети та інші творчі особистостї зажди зверталися до духовних скарбїв народу і намагалися їх популяризувати. Українська культура неймовїрно багата та рїзностороння, наша музика та поезія наймилозвучнїша та духовно неймовїрно сильна. Творчїсть українцїв – як правило, про палку любов до Батьківщини, до традицїй предкїв, про нескоренїсть древнього мудрого народу і його пїдтримку силами Свїтла. Вираженї в нїй духовнї почуття стають проявом внутрїшньої і зовнїшньої свободи, особистої гїдностї, вїдповїдальної життєвої позицїї. Особливими виражальними засобами і виховним впливом вїдзначається духовна пїсня, релїгїйна музика.

Релїгїйна музика – вїдносно маловїдома сторїнка дїяльностї Миколи Лисенка (1842-1912). До неї композитор звернувся в останнї роки свого життя. Цим творам не пощастило, як і всїй українській духовнїй музицї. Генїальний композитор не залишив свїдчень про своє зацїкавлення духовною музикою, можливо, тому, що вона в ХІХ ст. зазнала сильної русифїкацїї і її загальний «молитовний стиль» нїс чужий для українського характеру стан «вїдчуженостї» та аскетичного мїстицизму (Юрченко, 1993, с. 3). Нацїональнї особливостї української музики не могли повною мїрою проявитися за таких умов, а М. Лисенко був дуже чутливий до всього нацїонального. Коли ж перед композитором розкрився пласт побожних пїсень, якї мали глибоко нацїональний колорит, М. Лисенко залюбки поринув у нову для нього царину релїгїйної музики. Вїн ставився до неї як

до продукту народної творчості, і принципи обробки релігійних кантів та псалмів повторюють принципи його кращих обробок народних пісень.

Саме Лисенку вдалося геніально відчутти та відтворити той трепетний релігійний дух побожних пісень українського народу, що відрізняється світлим, життєрадісним колоритом, теплими, лагідними інтонаціями та щирою релігійністю. Цей молитовний дух закодовано в старовинних українських ірмологіонах, в українських церковних розспівах, у наспівах Києво-Печерської лаври тощо (Юрченко, 1993, с. 4). Ця потужна життєствердна сила, яка, випромінюючись із родючої української землі, відтворюється в різноманітних формах духовної музики, в релігійних творах М. Лисенка набуває яскравого національного вираження. І в цьому Лисенко був першим: торував шлях наступним композиторам до створення національної духовної музики. Історія засвідчила правильність лисенківського шляху. Справжні шедеври української духовної музики її визначних творців К. Стеценка, М. Леонтовича, О. Кошиця, Я. Яциневича опираються саме на ті принципи, які вперше виробив їхній учитель.

Та сила, з якою Лисенко безмежно любив свій народ, те переживання історичної трагедії рідного народу, тонке відчуття його національності, – усе це дозволило йому створити такий простий і водночас величний духовний гімн «Боже великий, єдиний», що став виразником віковичних сподівань українського народу, його справжньою «Молитвою за Україну».

Автор тексту «Молитви за Україну» – Олександр Кониський (1836-1900) – український письменник, перекладач, педагог, лексикограф, видавець та громадський діяч. У своїх творах обстоював українську національну ідею, порушував проблему соціального й національногогноблення України в складі Російської імперії, зображав різноманітні образи українських національних інтелігентів, просвітян-культурників. 1884 року у Львові письменник ділився своїми знаннями зі студентами, семінаристами, які загорілись ідеєю видати збірник не лише народних, а й авторських пісень. 25 січня 1885 року священник УГКЦ, український письменник, поет та громадський діяч Богдар Кирчів пише лист Олександрю Кониському з проханням надіслати власні й Лисенкові твори для створення збірника. Саме ця подія стала поштовхом для об'єднання творчих поглядів та потенціалів друзів М. Лисенка й О. Кониського Навесні 1885 року, у квітні, вперше пролунав урочистий музичний твір «Боже великий, єдиний, нам Україну храни». У травні цього ж року духовний гімн масово почали виконувати. Слова та музика цього твору одразу полонили серця українців. Після смерті видатного композитора з'являються нові хорові версії твору, іноді ще зі змінами тексту.

Духовна музика М. Лисенка є зразком поетичності й ліризму. Молитва-гімн «Боже, великий, єдиний» відзначається мелодичною виразністю, наспівністю, поєднанням ніжно-ліричного й піднесено-величного звучання. Цей твір був надрукований у Львові улітку того ж 1885 р. з підзаголовком «Молитва. Гімн на жіночі голоси», а також символічно було зазначено, що перекладено на «неложні уста» дітей. Цьому творові судилося стати духовним гімном України ще за життя митця і бути ним у різні буремні часи змагань українського народу за свою незалежність, аж до сьогодні. «Молитва за Україну» використовується як національний гімн під час урочистих подій, присвячених Дню Незалежності України, а також в інших важливих моментах, пов'язаних з українською історією та культурою. Цей твір є одним з найвідоміших і найулюбленіших патріотичних пісенних творів в Україні. Його виконують на святах, концертах, масових заходах, у сімейному колі під час спільної молитви, а також на полі бою...

Хорова версія твору «Молитва за Україну» уособлює щоденну молитву кожного українця за нашу Перемогу. Адже молитва є поширеною в нашому народі духовною практикою, яка завжди допомагала українцям у непростих обставинах життя відновити спокій та гармонію в душі, зосередитися на позитивних емоціях і станах, зміцнити віру в перемогу добра над злом. Автор твору «Молитва за Україну» звертається до Бога з проханням про захист України і її добру долю. Ці слова вселяють надію на краще, укріплюють позитивний настрій, пробуджують віру в те, що все буде добре.

Війна завжди є періодом складних випробувань у житті людей, вона приносить біль, смерть, руйнування, страждання, розпач і спустошення. Необхідно знаходити способи заспокоєння і підтримки, щоб мати силу продовжувати жити в умовах суцільного стресу і невизначеності. «Молитва за Україну» стає вагомим елементом психологічної підтримки та морального заряду, вона має потужну музичну складову, що здатна допомогти людям знайти душевну рівновагу. Вона нагадує нам про те, що Бог завжди з нами, бо ми на стороні Світла і правди. У 1992 р. цей твір було офіційно визнано за духовний гімн Української православної церкви Київського патріархату.

Для хорового твору «Молитва за Україну» характерні емоційність та піднесений настрій. Глибокий філософсько-релігійний зміст віршованого тексту доповнюється мелодійною духовною музикою. Музика та слова «Молитви за Україну» концентрують у собі дух національної єдності та віри в майбутнє нашої країни. Хорові голоси взаємодіють з піанісимо та форте акордами, створюючи гармонійну композицію.

«Молитва за Україну» М. Лисенка створена в душі української народної музичної традиції, має риси романтичного стилю. Твір написаний для

змішаного хору та оркестру і складається з трьох частин: вступу, основної теми та заключного епізоду. У вступі звучить спокійний мелодичний перебіг, тиха мелодія створює враження задуманості і плавно переходить до основної теми твору разом із наростанням емоційної напруги молитви та віри в національну ідею. Основна тема відзначається енергійною ритмікою, гармонійним поєднанням частково дисонансних елементів, і це надає твору виразності та динамічності. Заключний епізод характеризується плавним переходом до мелодійно-гармонійного завершення твору. Музичне розгортання твору відображає духовність та молитовну спрямованість української душі. Музична композиція «Молитва за Україну» відображає глибокий патріотизм, щире духовність, непохитну віру в добро і світле майбутнє України.

Гармонія твору «Молитва за Україну» є суттєвим елементом, що сприяє передачі емоційно-духовної складової твору та надає йому виразності. Використання різноманітних гармонійних прийомів допомагає створити особливу піднесену атмосферу, урочисто-емоційну насиченість твору. Поєднання мажорної та мінорної тонік становить основу гармонійної структури композиції. Мажорна тоніка використовується переважно у вступі та заключних акордах. В основній частині твору мінорна тоніка надає звучанню емоційного пориву та смутку з приводу численних випробувань і страждань українського народу. Серед особливих гармонійних прийомів, які композитор використав у своїй «Молитві за Україну», – так звані «колискові» та «молитовні» гармонії, що відображають стани покаєння перед Богом, надію на Боже милосердя і справедливість, прагнення миру і щастя. Довершена композиція твору допомагає налагодити глибинний емоційний зв'язок між слухачами та виконавцями, який стає вираженням нескореного національного духу, джерелом спільної історичної спільної пам'яті та чинником об'єднання нації задля створення кращої реальності.

«Молитва» («Боже великий, єдиний») М. Лисенка – духовно-патріотичний твір, який у мистецькій формі втілює в собі ідею захисту національної гідності та незалежності. Він може стати духовною опорою для людей, які переживають лихоліття війни і потерпають від її жахливих наслідків. «Молитва» допоможе не впасти духом, не опустити руки, надасть сили та натхнення для продовження боротьби за свободу, за вільне щасливе життя на рідній землі, а також допоможе відчувати єдність зі своїм народом, національну гідність, гордість називатися українцем. Адже сьогодні український народ встає з колін, заявляє про себе на весь світ, а Україна стає духовним лідером нового світу. «Молитва за Україну» позитивно впливає на формування національної свідомості та зміцнення духовної сили і стійкості українського народу.

Духовність і моральність є незмінною ціннісною основою національного світогляду українців, формуванню якої має бути підпорядкований весь освітній процес сучасного навчального закладу, особливо у час війни. Адже, формуючи духовність і моральність в освітньому процесі, можна досягти необхідного балансу щодо прав, обов'язків, моральної свободи, духовної зрілості і відповідальності дітей і молоді. Спираючись на духовно-моральні цінності в ході проведення освітніх заходів, виховних справ, можна коригувати мотивацію вчинків і поведінку молодого покоління. Створюючи на заняттях необхідну духовно-моральну атмосферу, педагоги, виховники сприяють особистісному і духовному зростанню учнів, їх підготовці до самостійного життя, повноцінної самореалізації в соціумі. Саме шкільна практика дає можливість глибоко засвоїти значну частину духовно-моральних надбань рідного народу і всього людства, оцінити вклад народу у вселюдську духовну скарбницю.

Епохальна заслуга нашого великого композитора полягає в тому, що він зумів не тільки тематично, але й музично перенестися в глибини українського національного духу. Творчість М. Лисенка зліквідувала вікове провалля в розвитку української музичної думки, перерваному нещасливою нашою історією. Він перший створив широкі музичні полотна з глибоким відчуттям в них української минувшини. Тонке відчуття музики дозволило йому проникнути через народну пісню в глибини минулого і стати виразником історичної правди українського народу, втіленої у високомистецькі образи (Онацький, 1965, с. 190).

Українське суспільство ще за життя Лисенка високо цінувало його діяльність як творця-композитора і невтомного громадського діяча, що присвятив всього себе справі піднесення й поширення української культури взагалі, а музичної зокрема. Проф. В. Щербаківський писав, що з М. Лисенком відбулася ціла українська доба, анемічна й бліда, без виразної фізіономії, і на ній, як на темному фоні, виступає могутня постать Миколи Віталійовича Лисенка, як монумент, як колос, який виносить на собі всю вагу московського тягара і рятує всю цю сіру анемічну масу... (Щербаківський, 1962, с. 627).

Для того щоб сьогодні виховати високоосвічених людей, необхідно в освітньому процесі приділяти особливу увагу моральності і духовності, розвивати в юних українців повагу і доброзичливість до себе, до людей, до народу і його культурних надбань. Необхідно формувати високоморальні норми поведінки, виховувати моральну особистість із сформованими духовними цінностями. Поширення духовних цінностей – особливий вид діяльності, що ставить собі за мету підвищення культурно-освітнього рівня

людей. Унаслідок такої діяльності збагачується духовне життя суспільства і формується більш піднесений внутрішній світ людей, виникають вищі духовні потреби (Шляхтун, 2011, с. 224). Високі духовні запити будуть спонукати людей до створення, збереження і примноження духовних цінностей, до духовної творчості, духовного спілкування. Духовно-моральне виховання, як показує ситуація на планеті, зараз важливіше, ніж наповнення голови знаннями. Справжня освіта розуму неможлива без розвитку моральної свідомості і досвіду втілення в життя духовно-моральних цінностей. Перед школою ставиться завдання підготовки свідомого відповідального громадянина, здатного самостійно мислити й організовувати свою діяльність відповідно до вищих моральних інтересів спільноти людей.

Система освіти сьогодні має виконати свою світоглядну місію. Концепція Нової української школи передбачає виховання, що ґрунтується на цінностях. У навчальних закладах необхідно створити умови для формування духовних і моральних цінностей, які виступають гармонійною складовою світогляду школяра – особистості, патріота, інноватора (Концепція Нової української школи, 2016), майбутнього Української держави. Освітньо-виховна діяльність має бути спрямована на виховання високоморальної, духовно розвиненої особистості громадянина-патріота, – це завдання державної значущості, виконання якого неможливе без подолання духовної кризи суспільства, без популяризації, осмислення, нового прочитання духовно-культурних надбань народу.

Висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Духовно-моральні цінності українців ґрунтуються на культурних здобутках, традиціях і звичаях народу, його історії. Позбавлення України державності протягом століть призвело до пригнічення національного духу, загальмування національного і духовного розвитку народу. Сьогодні, в умовах пробудження національної гідності, усвідомлення українським народом своєї історичної місії у боротьбі зі світовим злом морально-духовне виховання має стати пріоритетним.

Твір М. Лисенка «Молитва за Україну» займає важливе місце в українській духовній, музичній спадщині та є символом національної гордості і самоповаги. «Молитва за Україну» стала гімном незламності українського народу, символом боротьби за незалежність та свободу України.

У часи горя й неволі М. Лисенко підніс український народ у власних очах і в світі до свідомості своєї людської гідності і національної вартості. В період сучасної повномасштабної війни твір «Молитва за Україну», як ніколи, актуальний. Виконуючи «Молитву» («Боже великий, єдиний»), ми

широ віримо в перемогу добра над злом, світла над темрявою, свободи над гнобленням і рабською залежністю, у торжество справедливості і майбутнє процвітання України, у щасливе мирне життя Богом береженого волелюбного українського народу на своїй святій землі.

Перспективним є подальше осмислення значення творчої спадщини М. Лисенка для формування духовно-моральних цінностей дітей і молоді в Новій українській школі.

Література

1. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> (дата звернення 01.04.2024).
2. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення 01.04.2024).
3. Онацький Є. Микола Лисенко – батько української музики. *Портрети в профіль*. Українсько-Американська Видавнича Спілка. Чикаго, 1965. С. 189-192.
4. Шляхтун П. П. Методика викладання соціально-гуманітарних дисциплін: навчальний посібник. Київ : Академія, 2011. 224 с.
5. Щербаківський В. Із спогадів про М. В. Лисенка. *Визвольний шлях. Суспільно-політ. і наук.-літ. місячник. Кн. 6 /101 (175)*, червень 1962. *Вісник IX (XV)*. С. 626-628.
6. Юрченко М. М. Лисенко та його релігійні твори. *Лисенко Микола. Релігійні твори для мішаного хору*. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1993. С. 3-5.

References

1. Kontsepsiia natsionalno-patriotichnoho vykhovannia v systemi osvity Ukrainy [The concept of national-patriotic education in the education system of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> (date of appeal: 01.04.2024) (ukr).
2. Kontsepsiia Novoi ukrainskoi shkoly [The Concept of the New Ukrainian School]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (date of appeal: 01.04.2024) (ukr).
3. Onatskyi, Y. (1965). Mykola Lysenko – batko ukrainskoi muzyky [Mykola Lysenko is the father of Ukrainian music]. *Portrety v profil*. Ukrainsko-Amerykanska Vydavnycha Spilka. Chykhoh. S. 189-192 (ukr).
4. Shliakhtun, P. P. (2011). Metodyka vykladannia sotsialno-humanitarnykh dystsyplin [Methodology of teaching social and humanitarian courses]: navchalnyi posibnyk. Kyiv : Akademiia (ukr).
5. Shcherbakivskyi, V. (1962). Iz spohadiv pro M. V. Lysenka [From memories of M. V. Lysenko]. *Vyzvolnyi shliakh. Suspilno-polit. i nauk.-lit. misiachnyk. Kn.6 /101 (175)*. *Visnyk IX (XV)*. S. 626-628 (ukr).

6. Yurchenko, M. M. (1993). Lysenko ta yoho relihiini tvory [Lysenko and his religious works]. *Lysenko Mykola. Relihiini tvory dlia mishanoho khoru*. Drohobych: Vydavnycha firma "Vidrodzhennia". S. 3-5 (ukr).

THE ROLE OF M. LYSENKO'S "PRAYER FOR UKRAINE" ("GOD IS GREAT, THE ONE") IN THE FORMATION OF MORAL AND SPIRITUAL VALUES OF CHILDREN AND YOUTH

L. H. Kudryk, G.-M. Y. Surmyak

The article reveals the relevance of M. Lysenko's "Prayer for Ukraine" and its educational significance. It is shown that spirituality is the value basis of the national worldview of Ukrainians, and the entire educational process of a modern educational institution should be subordinated to its formation. The need for spiritual and moral education of children and youth based on the cultural heritage of the Ukrainian people is substantiated. The role of M. Lysenko's "Prayer" ("God is great, one") in national-patriotic education and in the formation of a moral personality is shown. The history of the creation of the spiritual hymn of Ukraine and the necessity of its popularization in the modern school are disclosed.

The opinion about the reflection in the work "Prayer for Ukraine" of the national characteristics of Ukrainian music, the reproduction in it of the prayerful spirit of pious songs of the Ukrainian people, which is distinguished by a bright, cheerful color, warm, optimistic intonations and sincere religiosity, is substantiated.

In times of grief and misfortune, Lysenko raised the Ukrainian people to awareness of their human dignity and national value. And today, during the war for the very existence of the Ukrainian people and their freedom, this work is more relevant than ever.

Performing the "Prayer" strengthens the will of young Ukrainians for the victory of good over evil, light over darkness; nurtures faith in the beautiful future of the Ukrainian land protected by God, love for its people and its spiritual culture, strength of spirit and desire to learn and work for the benefit of its free, independent state.

Keywords: *moral and spiritual values, spirituality, morality, spiritual development of personality, educational process, Ukrainian culture, spiritual and moral education, children and youth, M. Lysenko, religious music, the work "Prayer for Ukraine" ("God is great, one").*

Кудрик Ліліана Григорівна – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри суспільствознавчої освіти Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (м. Львів, Україна). E-mail: l_kudryk@ukr.net

Kudryk Liliana Hryhorivna – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Science Education of the Lviv Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Lviv, Ukraine). E-mail: l_kudryk@ukr.net

Сурмяк Глорія-Марія Юрїївна – студентка III курсу факультету культури і мистецтва Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів, Україна). E-mail: gloriasurmak@gmail.com

Surmyak Gloria-Maria Yuriivna – a third-year student of the Faculty of Culture and Art of Ivan Franko Lviv National University (Lviv, Ukraine). E-mail: gloriasurmak@gmail.com